

Ocena

rozprawy doktorskiej ks. Rafała Pietruszki

pt. *Psychospołeczne uwarunkowania zmagañ religijnych należących do grup religijnych na przykładzie Odnowy w Duchu Świętym i Drogi Neokatechumenalnej*

**opracowanej pod kierunkiem dr hab., prof. KUL Jacka Śliwaka
w Instytucie Psychologii Wydziału Nauk Społecznych Katolickiego
Uniwersytetu Lubelskiego**

Lublin 2020, ss. 189 + bibliografia + aneksy

Przedłożona do oceny rozprawa doktorska ks. Rafała Pietruszki jest nowatorskim studium z zakresu psychologii religii, w którym Autor charakteryzuje psychospołeczne uwarunkowania zmagañ w obszarze religijności doświadczanej w kontekście przynależności do grupy religijnej, a która może być kontekstem modyfikującym doświadczenie własnej religijności. Odnosi się ona do specyficznego i bardziej intensywnego kultu religijnego, różnej ekspresji religijnej i znaczenia więzi grupowych.

Warto w tym miejscu zauważyć, że psychologia, która obecnie weszła w okres pluralizmu teoretyczno-metodologicznego, może wreszcie, po załamaniu się jej pozytywistycznej wersji, eksplikować jako pierwszorzędne takie zagadnienia, jakie w innym kontekście nie zostałyby podjęte. Mieściły się bowiem one w nurcie tzw. humanistyki psychologicznej, będącej zbiorczą nazwą tych wszystkich kierunków i szkół psychologicznych, które deklarowały wierność „humanistycznej” tradycji. Zaproponowała ona koncepcję uznającą, że życie ma charakter psychologiczny, a jego celem jest tworzenie z niego psyche, znajdowanie związków między nimi. A ponieważ życia nie da się poznać i zrozumieć wyłącznie poprzez psychologię, to wizja człowieka musi wykraczać poza obszar psychologii i poruszać się na terytoriach zajmowanych przez inne dyscypliny nauki.

Z ludzką egzystencją związana jest problematyczność, co oznacza, że byt nie jest dany człowiekowi, lecz musi być przezeń ustanawiany; byt ludzki nigdy nie jest czymś gotowym, musi być urzeczywistniany przez każdą jednostkę. Przez sam fakt istnienia człowiek organizuje wokół siebie swój świat, nadaje sens rzeczom, zakładając określone wartości na mocy aktu

wolnego wyboru. Nieuchwytna w swojej stale ponawianej początkowości bezwzględnej, a więc wolności, egzystencja manifestuje swoją obecność w sytuacjach granicznych życia i w wysiłku przekraczania empirii. Przekraczając realność doświadczenia, egzystencja spotyka transcendencję, która także nie może ujawnić się jako rzecz, czy zasada cokolwiek tłumacząca.

W ten nurt wpisał się swoimi rozważaniami i badaniami na temat zmagania religijnych ks. Rafał Pietruszka.

Centralny problem pracy zawiera się w pytaniu: Czy i jakie uwarunkowania istnieją w sposobie przeżywania religijności w aspekcie napięcia i pocieszenia a związane z przynależnością do grupy religijnej? (s.90). Pytanie badawcze jest jasno sformułowane i obejmuje problematykę, która jest już eksplorowana w polskim środowisku psychologicznym. Autor we wstępie uzasadnia szczegółowo wybór tematu. Podaje liczne argumenty, które zdecydowały o takim a nie innym kierunku poszukiwań badawczych. Jest to bardzo cenna postawa wskazująca na bardzo dobrą orientację w obszarze psychologii religii, a także świadomość obszaru i kontekstu interdyscyplinarnego, który wymaga eksploracji.

Dysertacja liczy 223 ponumerowanych stron maszynopisu. Jej zawartość stanowią cztery rozdziały oraz streszczenia (w języku polskim i angielskim), wstęp, zakończenie, bibliografia oraz aneksy.

Część pierwsza pracy zawiera teoretyczne podstawy dla problematyki badań własnych i składa się z czterech podrozdziałów.

W pierwszym z nich zatytułowanym *Psychospołeczne uwarunkowania funkcjonowania człowieka* Autor prezentuje wieloaspektowość rozumienia funkcjonowania jednostki i co z tym się wiąże wielość i różnorodność ujęć teoretycznych i badawczych. Jak zaznacza podstawowym czynnikiem konstytuującym psychospołeczne funkcjonowanie jednostek ludzkich jest przede wszystkim osobowość. Autor odniósł się w swoich rozważaniach do teorii cech, co tłumaczy omówienie w podrozdziale koncepcji G.W Allporta, R.B. Cattella czy H.J. Eysencka. Uczynił to w sposób syntetyczny i krytyczny, prezentując stanowiska polemiczne, m.in. W. Mischela, M.C. Ashtona, K. Lee i in.

Innym, według Autora, czynnikiem mającym swój udział w działaniu człowieka są potrzeby. Są one sposobem wyrażania siebie i funkcjonowania jednostki poprzez aktywizację procesów poznawczych. W związku z tym Autor przywołuje koncepcję H. Murray'a, A. Adlera, A. Masłowa, C. Rogersa. Ci ostatni, podkreślają, jak zauważa Autor, fakt realizacji

przez człowieka pewnego rodzaju programu, który jest wynikiem oddziaływania biologii i wpływu środowiska czy kultury na funkcjonowanie człowieka.

Drugą grupą czynników, które mają wpływ na psychospołeczne funkcjonowanie człowieka, są te, które wynikają z relacji jakie tworzy jednostka czy sytuacja pojawiająca się w jego doświadczeniu. Wiąże się z nią poznawczy ogląd, rozumienie i wreszcie interpretacja, która z jednej strony może być czynnikiem wzmacniającym i motywującym do działania lub też dezorganizującym funkcjonowanie człowieka. Interpretacje tworzą w biegu życia jednostki narrację, ciągle uzupełnianą, modyfikowaną, chociażby w momencie jej opowiadania. Dokonuje się to w interakcji osobowej i jest opowieścią o wydarzeniach ważnych i osobistych dla jednostki, czyli posiada funkcję reprezentacyjną, oraz ma rys dialogowy. Podejście narracyjne w psychologii jest obecnie szeroko reprezentowane m.in. przez S. Tomkinsa, H. Hermansa, D. McAdamsa czy J. Trzebińskiego. Historia życiowa jest rozumiana jako fakt z przeszłości, choć nie tylko, który jest reinterpretowany na nowo z perspektywy upływu czasu i może oddziaływać na teraźniejszość jednostki.

Innym elementem, mającym wieloraki wpływ na funkcjonowanie jednostki jest rodzina. Autor skoncentrował się na postawach rodzicielskich i stylach wychowawczych, które, co pokazał w swojej teoretycznej konceptualizacji, są prezentowane w wieloraki sposób w literaturze przedmiotu.

Autor nie pomija też doświadczenia życiowego jednostki, które ma dla jednostki szczególne znaczenie w tzw. sytuacjach granicznych. Wyznaczają one bowiem kres możliwości funkcjonowania w zgodzie z *ja osobistym* i jego potrzebami, wartościami, zasadami. Postrzegane są one jako *sytuacje bez wyjścia*, zamykające plany życiowe, nieodwracalne w swych konsekwencjach.

Podrozdział pierwszy stanowi punkt wyjścia i podbudowę teoretyczną dla dalszych rozważań Autora, który opowiedział się za bardziej holistycznym obrazem funkcjonowania człowieka. Analizując zjawisko rozwoju osobowego człowieka podkreśla jego ciągłość na przestrzeni całego życia (*long-life proces*). Zauważa, że rozwoju nie można ograniczyć tylko do jakiegoś momentu w życiu, nie można go też zakończyć na etapie dojrzałości psychofizycznej, utożsamianej ze stabilizacją w przystosowaniu do warunków zewnętrznych, umiejętnością podejmowania i realizacją ról społecznych oraz skutecznym radzeniem sobie z nowymi i często zagrażającymi sytuacjami życiowymi. Omawiane w ramach tego podrozdziału koncepcje świadczą o dobrej znajomości literatury przedmiotu. Autor przedstawił podstawowe

założenia w sposób syntetyczny, prezentując także stanowiska krytyczne. Uczynił to w sposób bardziej szkolny, a więc bezpieczny, a to prawdopodobnie ze względu na obszerność literatury przedmiotu z tego zakresu.

W podrozdziale drugim zatytułowanym *Podmiotowe przeżywanie religijności własnej*, Autor bardzo wyraźnie zaznaczył, że religijność „nie zawsze w przeżyciu człowieka jest zasobem, obszarem doświadczanego wsparcia, pociechy, czy wzmocnieniem celów osobistych. Myśl o Bogu i przeżycia z tym związane mogą stać się dla religijnej jednostki przestrzenią przeżywanych zmagania, trudności, czy wiązać się z konfliktami wewnętrznymi” (s.36), Autor wskazuje, że na gruncie psychologii religii podejmowane są próby badania religijności własnej, traktowanej jako obszar doświadczanych zmagania i wsparcia, a także na istnienie sprzeczności w interpretacji religijności człowieka, co może wynikać zarówno ze źle dobranej metodologii, grup badawczych czy być wynikiem redukcjonizmu koncepcyjnego. A przecież problem podmiotowego przeżywania religijności to szerokie spektrum rozumienia funkcjonowania człowieka religijnego, do którego Autor włącza emocje, atrybucje, zmagania i komfort religijny, omawiając te komponenty poprzez odwołania do dotychczasowych wyników badań w tym zakresie.

Swoją uwagę koncentruje, co zrozumiałe, na problematyce zmagania religijnych. Powołuje się na koncepcję Pargamenta i Exline weryfikowaną w badaniach empirycznych, przyjmując za Autorami, że zmagania religijne to swoistego rodzaju doświadczenie dyskomfortu bądź cierpienia związane z przeżywaną religijnością. Autor szczegółowo omawia wyróżnione przez Exline i Rose'a cztery kategorie zmagania religijnych. Dowodzi ponadto, że modyfikowalność przeżyć jest procesem złożonym i wielorakim, zapośredniczonym w doświadczanych emocjach, rozumieniu i racjonalizowaniu jednostki.

Podrozdział trzeci zatytułowany *Grupa religijna jako sposób przeżywania własnej religijności* poświęcony został omówieniu problematyki grupy religijnej i jej specyfiki na tle grup społecznych. Wskazał także na specyfikę, w aspekcie psychologiczno-teologicznym, grup Odnowa w Duchu Świętym oraz Droga Neokatechumenalna.

Cały rozdział pierwszy kończy podrozdział czwarty prezentujący *Stan badań nad psychospołecznymi uwarunkowaniami religijności*, w którym Autor prezentuje dotychczasowe próby analizy religijności w kontekście doświadczanych zmagania i ich powiązań z psychospołecznymi uwarunkowaniami.

Podsumowując założenia teoretyczne dysertacji przedstawione w rozdziale pierwszym można stwierdzić, że posiada ona swoje walory, do których zaliczam:

- (1) zaproponowaną konstrukcję rozdziału oraz sposób prezentacji literatury ogólnej, na tle której Autor przedstawił rezultaty swojej analizy i wtórnej syntezy. Nie jest to wąska prezentacja stanowisk, lecz próba ich skonfrontowania w szerszej perspektywie, co pozwala na dostrzeżenie nowych, nieeksploatowanych jak dotąd aspektów, a które podjęte zostały przez Autora w dysertacji;
- (2) dobrą znajomość dotychczasowej literatury przedmiotu w tym zakresie zarówno anglojęzycznych, niemieckojęzycznych czy włoskich (174 pozycji bibliograficznych), jak i rodzimych (182 pozycje) publikacji (ogółem bibliografia zawiera 356 pozycji), jak również na umiejętność krytycznej oceny materiału oraz umiejętnego wyciągania wniosków.

Pojawiają się także punkty polemiczne, które też tak należy traktować.

- (1) Oceniam tak podjęcie przez Autora decyzji o rozdzieleniu i wyeksponowaniu dwóch grup czynników, które mają wpływ na psychospołeczne funkcjonowanie człowieka: jedne, które wynikają z relacji, jakie tworzy sytuacja pojawiająca się w jego doświadczeniu i druga – doświadczenie życiowe jednostki. Podmiot nigdy nie funkcjonuje w próżni społeczno-kulturowej, co oznacza, że buduje swoje doświadczenie i wiedzę życiową na bazie tego, czego doświadcza, jak to rozumie i interpretuje. Uzyskuje dzięki temu poznawczy ogląd, który wtórnie wpływa na preferowany w określonych sytuacjach sposób reagowania. Ciągłość rozwoju sprawia, że z czasem jednostka buduje swój system wiedzy, który pełnić będzie rodzaj matrycy i filtru, w stosunku do nowych bodźców i doświadczeń, z którymi zetknie się w przyszłości. W takim razie pojawia się pytanie o zasadność wydzielenia tych dwóch grup czynników?
- (2) Ten z kolei związany jest z problemem samowiedzy podmiotu, uwzględniając szczególnie kontekst zmagania religijnych osób dorosłych. Czy przypadkiem nie jest nadrzędny w stosunku do omawianego zagadnienia potrzeb?

Uwzględniając inną koncepcję organizacji czynników psychospołecznych mogących odgrywać rolę w sytuacji zmagania religijnych podmiotu, pytania można mnożyć, ale bez względu na to, jaki model byłby bardziej efektywny, należy stwierdzić, że część teoretyczna dysertacji wskazuje, iż wpisuje się ona jako novum w nurt badań nad psychospołecznymi

uwarunkowaniami religijności w kontekście doświadczanych zmagania w obszarze religijności własnej.

- (3) Należy także podkreślić, że ta część, jak i cała dysertacja wymaga adiestacji tekstu. Oprócz usterek formalnych, pojawiają się także takie, które dezorientują czytelnika, np. na str. 77 Autor pisze: „Goldman (1964) kierując się swoją ciekawością badawczą, analizował treści i formy modlitwy dzieci i młodzieży w wieku od 6 do 6 lat”, czy na str. 89 rozdział 2 zatytułowany został „Metoda badań własnych”; chodzi raczej o metodologię. Takich niedociągnięć w rozprawie jest dużo, na co Autor powinien zwrócić uwagę, przygotowując tekst w części lub całości do druku.

Kolejne partie rozprawy doktorskiej magistra ks. Rafała Pietruszki to prezentacja założeń metodologicznych badań własnych (rozdział 2) i wyniki ich analiz statystycznych i jakościowych (rozdział 3).

Własny program badawczy wynika z założeń przedstawionych w części teoretycznej i dotyczy wieloaspektowego rozumienia grupy religijnej, jej powiązań z religijnością skonceptualizowaną jako obszar przeżywanych zmagania i komfortu oraz jej psychospołecznymi uwarunkowaniami.

Problemy i hipotezy badawcze zostały poprawnie sformułowane, a ich zakres znalazł potwierdzenie w dotychczasowej literaturze przedmiotu. Część z nich ma charakter eksploracyjny i traktowane są jako wiedzotwórcze.

Szukanie odpowiedzi na postawione pytania odbywało się za pomocą modelu regresji na podstawie uzyskanych wyników z analizy korelacji pomiędzy badanymi zmiennymi.

W badaniach własnych Autor do pomiaru poszczególnych zmiennych wykorzystał:

- (1) Listę Przymiotnikową H.G. Gougha, A.B. Heilbruna;
- (2) Skalę Pocieszenia i Napięcia Religijnego J.J. Exline;
- (3) Skalę Emocji do Boga S. Hubera;
- (4) Skalę Atrybucji Religijnych (AtG);
- (5) Arkusz osobowy w celu uzyskania charakterystyki demograficznej osób badanych.

Zastosowana procedura badawcza została zaopiniowana i pozytywnie przyjęta przez Komisję do spraw etyki badań naukowych działająca przy IB KUL JP II.

W badaniach udział wzięło łącznie 347 osób, przy czym osób z grupy *Odnowa w Duchu Świętym* było 160 (46,1%), natomiast grupa *Neokatechumenalna* liczyła 187 osób (53,9%). Średnia wieku w obu grupach była porównywalna ($M=35,68$ i $M=34,45$), podobnie jak i inne wskaźniki socjodemograficzne. Ciekawa zależność pojawiła się pomiędzy badanymi grupami i dotyczyła oceny własnej religijności. Osoby z grupy *Odnowa w Duchu Świętym* częściej określały się jako bardzo religijne (21,8% dla kobiet i 26% dla mężczyzn), niż w grupie *Neokatechumenalnej* (10,7% dla kobiet i 8,3% dla mężczyzn) (s.108),

Wyniki badań własnych w rozdziale czwartym dysertacji zostały zaprezentowane w sposób uporządkowany i czytelny, co pozwoliło na prześledzenie sposobu dochodzenia Autora do konkluzji, czy weryfikacji przyjętych wcześniej założeń.

Przedstawione wyniki wskazują na dynamikę, podobieństwa i różnice w przeżywanej religijności osób w badanych grupach. W tym miejscu Autor sygnalizuje pojawienie się niezgodności wyników mierzonych skalą AtG z tymi z literatury przedmiotu i postuluje w związku z tym przeprowadzenie kolejnych badań, których wyniki pozwoliły by na rozstrzygnięcie powstałych rozbieżności.

Przeprowadzone analizy korelacyjne i regresyjne pozwoliły na uzyskanie odpowiedzi na pytanie dotyczące uwarunkowań psychospołecznych zmagających się osób, które należą do grup religijnych. Autor wykazał istnienie związków, jakie mogą być istotne w przeżywanej religijności odnosząc się w sposób szczegółowy do uwarunkowań wynikających z potrzeb, jakie jednostka religijna realizuje będąc w grupie religijnej.

Z kolei analizę mediacji wykorzystał Autor w celu uzyskania odpowiedzi na pytanie: Czy wiek osób jest mediatorem zależności pomiędzy badanymi psychospołecznymi uwarunkowaniami a doświadczanym pocieszeniem i napięciem religijnym u osób w badanych grupach? Uzyskane z analiz wyniki wskazują, iż znikoma ilość mediacji pomiędzy badanymi zmiennymi może świadczyć nie tyle o braku związku w ogóle, co o istnieniu bardziej złożonej struktury związków pomiędzy zmiennymi psychospołecznymi a badaną religijnością.

Podsumowując część metodologiczno-empiryczną dysertacji można stwierdzić, że do głównych walorów należą:

- (1) Zastosowanie dobrze dobranych metod statystycznych.

- (2) Poprawna i wszechstronna analiza danych.
- (3) Właściwe wyprowadzenie konkluzji.
- (4) Umiejętność przeprowadzenie dyskusji w oparciu o dobrze wyselekcjonowaną literaturę przedmiotu.
- (5) Ze względu na pozyskanie z badań własnych obszernego materiału, Autor przeprowadził dodatkowe analizy, co pozwoliło na pokazanie jeszcze innych powiązań psychospołecznych uwarunkowań zmagania religijnych u osób z badanych grup.

W rozdziale czwartym pracy Autor dokonuje podsumowania i przeprowadza dyskusję otrzymanych z badań własnych wyników w odniesieniu do dotychczasowej literatury przedmiotu. Uczynił to w sposób kompetentny i wieloaspektowy, co umożliwiło wskazanie na ograniczenia otrzymanych wyników, których krytyczna analiza sugeruje ostrożność w zakresie ich generalizowania, a także wyciągania definitywnych wniosków zarówno teoretycznych jak i praktycznych. Autor wskazuje ponadto różne perspektywy kontynuowania badań nad psychospołecznymi uwarunkowaniami zmagania religijnych.

Uzyskane wyniki badań mają wartość poznawczą. Z recenzowanej rozprawy dowiedzieliśmy się „jak jest”, jak i „dlaczego tak jest”, przynajmniej w badanym zakresie. Autor podjął trud uporządkowania wiedzy, jak i jej wyjaśnienia w badanym zakresie, co zakończyło się – w świetle przyjętych założeń – powodzeniem.

Rozprawa doktorska magistra ks. Rafała Pietruszki jest oryginalnym i ważnym studium dotyczącym zmagania religijnych w psychologii polskiej. Stanowi rzetelne i nowatorskie opracowanie wzbogacające dotychczasową literaturę przedmiotu w tym zakresie.

Dysertacja w całości stanowi materiał dojrzały naukowo. Dlatego wyrażam przekonanie, że rozprawa doktorska ks. Rafała Pietruszki pt. *Psychospołeczne uwarunkowania zmagania religijnych osób należących do grup religijnych na przykładzie Odnowy w Duchu Świętym i Drogi Neokatechumenalnej* spełnia wymagania zawarte w obowiązującej Ustawie o tytule i stopniach naukowych i wnoszę o dopuszczenie jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Dr hab. Grażyna Kwiatkowska, prof. UMCS